

Владимир Немерцалов

МІЙ БЯЛІК

*Людина – не що інше, як клапоть землі,
не що інше, як зліпок рідної природи;
вона лише те, що ввібрав іще ніжний слух,
що всотали її очі, доки не надивилися до-
схочу ...*

Саул Черніховський

До читача

Читачу мій, я звертаюся до тебе в інтимну мить читання, коли ти з уявного тимчасово стаєш реальним. Пробач мені втручання у цей потаємний і таємничий процес, а також звернення на ти, але я так довго плекав в своїй уяві тебе і те, що хотів зробити цим текстом для нас, що відчуваю тепер певну спорідненість. Проте, як не схочеш — не вибачай. Хто ти, читачу? Мовою маленького народу ("якихось п'ятдесят мільйонів") свідомо обмежую коло можливих читачів. Є народи більші, є менші, є інші, а мені і тобі дістався цей. Тож чого я прагнув, мріючи про спілкування і співництво з тобою, і чого, як вже зараз розумію, не досяг? Слова, що надруковані нижче, виникли із захоплення: мене полонили враження інших, і я, намагаючись вирватися з їхнього полону, створив, як це непоодинокі буває, но-

вий цугундер для думки — текст. Навіщо ти, читачу, його читаш, і до чого це призведе? Ми могли б цікаво згаяти час, розбираючи різні можливості і імовірності, але не бачу в тому сенсу. Ти знаєш забагато про себе, а я не знаю нічого, крім того, що ти вмієш змушувати ці знаки говорити до тебе. В будь-якому разі, щиро бажаю тобі заохочуватися до того, що лежатиме за літерами, до того, про що вони натякнуть: до творчості Х.-Н. Бялика — великого єврейського національного поета, що народився на теренах України і прославив Одесу на Сході і Заході, на Півночі і Півдні. Людину, що творила безглузді, карколомні і самогубні для будь-кого іншого, але не для неї, речі, що стали історією, особою, через яку говорив до себе і творив себе народ. Але це вже, здається, не до тебе, а до нього:

До автора

שלום, מחבר!

Шалом, пане Бялік! Мова єврейська не має звернення на “Ви” — до царів і пастухів, до президентів і дітей тут звертаються однаково — “ти” (посилаюся на пана І. Губермана). Тож я знаю, що ти, (але не читач, що вболіватиме за тебе), пробачиш мені таке звичне для людей, між якими нема меж і кордонів, звернення. А які між нами зараз кордони чи межі? Жодних з тих, що забороняють розмовляти і при розмові казати один одному «ти».

З того, що ти написав і видав, я прочитав багато. Не скажу, що все, бо я не знаю “півінчаних на небесах мов” (а тобі й самому відомо, що не все з того, що ти написав “для своїх” прадавніми кутастими літерами взагалі можна якось і кудись перекласти). Пам’ятасш, як довго твоя творча уява заважала тобі засвоїти єврейський алфавіт? Всі букви були живі і не хотіли поєднуватися зі звуками, не хотіли утримувати жодного сенсу, окрім вигаданих тобою історій. Дитиною ти розпізнав у них те, про що середньовічні мудреці прозрівали наприкінці життя. Але ми не про них, а про тебе. Нехай і мудреці, і букви самі промовисто промовчать за себе.

До речі, а ти розумієш мову, якою я до тебе звертаюся? Хоча зараз це неважливо: тепер ти знаєш всі мови Всесвіту і набув здатності спілкуватися з усіма охочими. Вони самі щось буркочуть собі під носа і цілковито задоволені твоїми удаваними відповідями.

Але все ж таки, що ти взагалі скажеш про мову, Хаїме-Нахмане? Ти написав до всіх і до мене у 1915 р., про мову, оформлену словесно, і «мову без слів» щось таке: “Будь-який витвір духу, у якому

немає відгомону одного із видів цієї мови, позбавлений справжнього життя, й існуванню його немає виправдання”. Тож сьогодні ти — мовчазне виправдання нашого співіснування у цьому тексті — відгомін мови мовчання.

Не помилюся, якщо скажу, що ти народився взимку 1873 року на хуторі Ради? Протягом ХХ століття твоє рідне село мандрувало, не сходячи з місця, різними державами. Сьогодні цей кам’яний пліт знову на Волині (читай Житомирщині) у самостійній і незалежній Україні, але ні імені ні пам’яті у нього вже нема. Тоді, коли ти народився тут, це була так звана “межа осілости” у Російській Імперії — Ідшланд..

До речі, коли ти святкував день народження? Як справжній епічний чи міфічний персонаж, для якого час нелінійний, ти утасмничував це питання. Мудрі люди кажуть, що у піст 10 тевета, проте цих днів у 1873 році було два: у січні і в грудні. Тож коли? Ти всім казав, що у січні, проте Володимир Жаботинський знав, що в грудні — про це твердить і Віктор Кишинівській. Знову мовчиш? Ну хоча б рік 5633 чи 5634? Припустимо, що ми з читачем здивуємося, що зараз 2013 р., і ти ще не народився, але ці ігри не для нас — людей обізнаних і компетентних. Проте, доводиться визнати, що ти однаково вписаний і у минуле, і у майбутнє. Інший володар і знавець часу Владислав Ходасевич сказав про тебе: “поет, про якого неможливо сказати до якого часу повернуто його обличчя”. Він спіймав тебе на гарячому і викрив перед народами, бо ти “ не дивишся з часу у вічність, а дивишся з вічності у теперішній час”. А може так: “...і сталося за дев’ятого року ... царювання, десятого місяця, десятого дня місяця: прийшов...” Чи не тому твоя поезія — сестра цим давнім рядкам? Мовчиш? А вона — ні. І не тільки вона: пам’ять Еліягу Монтега шепоче мені, що ти усвідомлював те, що душа твоя проросла Танахом, що поетичність цих книг вводила тебе до омани і викликала ілюзію читання своїх власних думок. Тим, хто не знайомий з біблійними текстами, хто не живе ними, не зрозуміти того, про що ти ведеш. І я не розумів. Тому, коли переписував твої вірші українською мовою, користувався Біблією, перекладеною митрополитом Іларіоном (Іваном Огієнко) і виданою 1962 року. До цього року перекласти щось з твого поетичного надбання на ту мову, якою ми зараз спілкуємося, було неможливо.

До речі: виправ мене, якщо я помиляюся, але творчість твоя розпадається як відкритий гранат на певні фрагменти, етапи,

періоди, чи не так? І перший з них — період смутку та печалі, смутку за Сіоном, подвижницька прихильність до традиції (тут тебе, як ніхто інший, зрозумів і переклав Самуїл Маршак), другий етап — час бунту і пророчого гніву, час звинувачення і безкального суду над своїм народом за його покірність, заклик до відродження, третій етап — період розчарування і втрати віри в своє покликання, у здатність народу до морального оновлення, період песимізму та ідеологічної депресії. А потім? Двадцять років приголомшливого поетичного мовчання. Єдиний вірш цього періоду (1923) містить твої слова про себе: «Не поет, не пророк я, я дроворуб, трудівник з сокирою в руці, що смиренно виконує свою роботу».

Що ще? Одеса. Ти жив тут, ти розпочався тут, як митець, ти поїхав звідси, як вигнанець. Мені було дивно дізнатися про тебе аж на третьому десятилітті свого життя. Дізнатися, що в Одесі сто років тому жив такий собі єврейській Байрон і Пушкін, Ісайя і Іов в одній особі, що на початку ХХ століття ти зачарував і захопив своєю творчістю, своїми рядками, писаними не літерами, а сльозами, кров'ю і гнівом, сучасних тобі літературних титанів від Івана Буніна до Максима Горького, від Володимира Короленка до Бориса Пастернака, але не тільки гнівом.

Лірика твоя чарувала і чарує, вона примушує забути про глузд, вона чуттєва, жагуча і пристрасна. Коли читаєш її, віриш у всілякі викривні плітки про тебе, бо немає в ній цноти, немає в ній шлюбу, проте мене не цікавить твоє натхнення — те, що надихало тебе було в нагоді тільки тобі. А ти надихав народ. Ні — ти надихав кожного окремо! Звернуся знову до тебе мовою Владислава Ходасевича: про давнє і майбутнє ти говориш, як про сьогоденнє, про вічне — як про вічне, — і в кожній країні є люди, яким ти — звістка про Батьківщину, хоча ні в кого з них немає Батьківщини. Тут мовчатиму вже я: мовчатиму про мою Батьківщину, і Батьківщину мого народу. Через це мовчання я захоплено слухаю тебе, йду за тобою, заглядаю в сірі (через пам'ятники і фотографії) очі, набридаю цим нудним напів-монологом, напів-допитом.

Як ти зміг зробити так, що народ твій почув тебе, що народ твій підвівся врешті, схаменувся і рушив? Ти був не один, проте ти був одним. Були інші, але нехай з ними та про них і говорять інші.

Пані Зоя Копельман, з якою я обмінявся двома листами, доки збирався говорити до тебе (збирався майже рік), найкращий знавець,

дослідник і пропагандист сучасної єврейської літератури (але на жаль, найбільш завантажений з них), знає все, що було і стало відомо про тебе. Вона знає, що доля твоя — говорити голосом покоління, що ти став зброєю, якою творилося майбутнє, що без тебе не було б того Ізраїлю, що є зараз.

А ще вона знає, що муза поезії покинула тебе, що “молоді поетові нападки” зухвало кричали “Хто він такий? Пророків не носять на руках — їх закидають камінням! Він вже не той...” Так було, так є. І так має бути. Врешті, ти помер у 1934 р. (хоча і тут тобі вдалося ввести словники і довідники у оману), але не можна сказати, що тебе не стало. З ким же я розмовляю, якщо тебе нема?

Ти мовчиш. Але байдуже, що ти мовчиш — було б гірше, якби ти почав відповідати, а я б не зрозумів тебе. Мене не цікавить твоє особисте життя, бо я був би змушений питати і розповідати більше про себе, ніж про тебе. Проте, скажи ще от про що, мені казали, що ти дозволяв собі робити безвідповідальні речі, те, що може робити звичайна людина, але не пророк, не класик, не взірєць... Що?! О, я чую твій голос! Як? Куди піти?..

Від перекладача

Якщо поети і письменники збирають гербарії, то чому б ботаніку не робити віршованих перекладів? Я прагнув подолати те, що вважав недоречністю: брак українських перекладів творів Х.-Н. Бяліка. Переклад я розпочав не з оригінальних текстів на івриті та ідиші, а з інтерпретацій В. Жаботинського, Я. Лібермана і С. Маршака.

У великій нагоді стали мені підрядні переклади до віршів, що мала ласку зробити пані Інна Закс. А творчий поштовх, натхнення і заохочення я отримав від пані Анни Місюк, від якої вперше дізнався про творчість і долю Хаїма-Нахмана Бяліка. Їм обом я особливо вдячний за те, що став на цей шлях і пройшов його аж досюди.

За редагування українських текстів щиро вдячний моєму вчителю, талановитому поету і чудовій людині Валентину Морозу, сестрі Марині Немерцаловій та матері Тетяні Васильєвій.

Та мішанина сенсів, що утворилася — не їжа, а закуска, чи апетитив до справжнього професійного перекладу творів єврейського національного генію, на який заслуговує українська література.

Провіщую і вітаю майбутніх перекладачів! Годі балачок: шалом, текстє!

*І сказав Амація до Амоса: Ясновидче,
іди, утікай собі.*

(Амоса, VII, 12)

Тікати? Ні! Мені не гоже:
Ході я вчився при волах.
І вчене мовити не можу –
Сокири міць в простих словах.

Та сил не стало: в серці туга -
за ваш Господь карає гріх:
сокирі гноїще – наруга,
ковадла молот мій не стрів...

Тому корюсь не вам, а долі,
Зберуся сам, зв'яжу кушак,
І, як прийшов, піду – так з поля,
йде наймит, що робив за так.

Гаї мені тепер, як друзі,
Лани притулок нададуть,
А вас лихі завії в лузі
Сміттям по вітру розметуть.

Ваше серце

Наче в дім, де над дверми вже знищено Боже ім'я,
вам у серце бісівська вселилася згряя.
І ці блазні-чорти новій вірі – Безвір'ю – кадять
й літургію-пияку справляють.

Але є у занедбаних храмах таких вартовий
він живий, люди звуть його Відчай одвіку,
і він вимете геть зграю блазнів: чортів і повій,
і гірку порожнечу засвідчить...

І дотліє у серці останя жарина жива,
онімільний вітгар на шматки розпадеться,
а в руїні оселиться кішка безхатня – Нудьга,
що зітханням і болем країтеме серце.

Літо минає

Літо минає. Фарбоване осінню листя
Золотом з кров'ю струмить у дерев під ногами:
Вітер гілля обірве, і надії не лише,
Вечір бентежить багряно-густими тінями.

Парки відлюдні, пустельні прозорі й порожні.
Люди самотньо блукають, і жодної пари!
В небі лелеки летять, ну, а я неспроможній
З ними у вирій, й дивлюся їм в слід, як примара...

Серце моє сиротіс, бо скоро, ой скоро
День той настане, що хурою в шибку постука:
«Маєш, небоже, картоплі на зиму в коморах?
Встиг залатати взуття і зашити кожуха?»

Перед тим, як сонце сяде (фрагмент)

Вийди, встанемо з тобою на балконі, за порогом,
обійми мене за плечі, і голівоньку схили,
ми застигнемо, недовго, ані руху, ані слова,
і притиснемося двом – хмароокі блукачі,

і ковзне наш спільний погляд небом з жовтого бурштину,
до просторів променистих полетять за ним думки,
відпустімо їх на волю, і в польоті голубинім
їм дозволимо розтануть в незорій далечі.

Й долетять вони, домчатся до омріяного краю,
де палають в хвилях моря як рубіни острови,
що в видіннях нам блищали в золотавому розмаї...
Через них у цьому світі ми для всіх тепер чужі.

Стали наші дні як пекло, безодрадними й гіркими, –
про далеку Батьківщину ми забути не змогли,

бо про край рясний промінням, серед ночі шепотіли
і нагадували з неба, серцем граючи, зірки.

Й залишилися навіки ми без друга і без брата,
дві фіалки у пустелі, двоє вічних блукачів,
у гонитві за прекрасним, задивилися на спадань,
двійок кинутих чужинців між чужинських холодів.

Ці жадібні очі

Ці жадібні очі, що поглядом дражнять закличним,
ці хижі уста, що так ваблять у танку бажання,
ці перса твої — дві козиці, приборкання зичать —
вони тасмниця краси, що палає алканням.

Ця розкіш — твоя нагота, ця пекучая сила,
ця плоть, що по вінця насичена хтивою млостю.
Все, те, що я жадібно пив, у щасливім свавіллі,
моє божевілля, почув-бо: не можу вже — досить!

Незайманим був я, душі не торкались бурани —
та сталася ти, що влила мені в серце тривоги,
Тобі, без жалю, світ душі і любов без обману,
конвалії юності — кинув безглуздо під ноги.

Й на мить я пізнав дикий захват без дна, без упину,
Цей біль я любив, як отруту з блаженства й гесни;
Та мить проминула й порожнім став світ часоплину,
І Всесвіт увесь... таку ціну сплатив я за білі рамена.

Гілочка злетіла

Гілочка злетіла за паркан крислата —
марить сіромаха — сирота, як я...
Плід зірвався долу — що йому до свята
і того коріння, і того гілля?

плід зірвався долу, квітка позабута,
залишились тільки гомінки листки.
Буря незабаром їх зірве й закрутить,
і ущент розіб'є, й ляжуть як полки...

Будуть ще жахливі ночі без спасіння,
коли не знайду я спокою і сну
коли головою в самоті каміння
битиму у чорну північ навісню.

І мені висіти в тузі серед вітів,
де все зелене, квітне і пашисть...
Я безплідна гілка – без листків і квітів,
А весна довкола грає і бринить...